

Examining Intra-Structural Political Conflict in Post-Revolutionary Iran (1997–2013)

Hossein. Souri Ghorlivand¹, Ali. Mokhtari^{2*}

¹ PhD Student in Political Sociology, Department of Political Science, Faculty of Literature and Humanities, Yasuj University, Yasuj, Iran

² Assistant Professor, Department of Political Science, Yasuj University, Yasuj, Iran

* Corresponding author email address: a.mokhtari@yu.ac.ir

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Souri Ghorlivand, H., & Mokhtari, A. (2025). Examining Intra-Structural Political Conflict in Post-Revolutionary Iran (1997–2013). *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(3), 1-21.

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

This study seeks to answer the problematic question of why, during the years 1997 to 2013, under two different administrations known as the Reformists and the Principlists, the political conflict between the state and the government remained similar. Relying on the documentary method and system theory, this research argues that the similar conflict between the state and the government under the differing administrations of Reformists and Principlists stemmed from a structural contradiction between the state and the government. The findings of this study indicate that this contradiction and disharmony, in addition to being interpretable within the constitutional framework, have also manifested in practice between appointed and elected institutions since the beginning of the Revolution. However, this contradiction and disharmony between the state and the political government gradually intensified under Khatami's administration. This situation reoccurred in a more explicit and radical form under Ahmadinejad's administration, which was intended as a means to resolve structural conflict and discord. In reality, the relationship between the political structure, itself, and the lifeworld led not to unity and coherence but to conflict, contradiction, and separation.

Keywords: Political conflict, lifeworld, system, Reformism, Principlism.

EXTENDED ABSTRACT

Since the 1979 Iranian Revolution and the establishment of the Islamic Republic, the political structure in Iran has exhibited a fundamental conflict between government and the ruling authority. This conflict stems from the constitutional duality that incorporates both religious and democratic principles, which has led to persistent tensions between elected and appointed institutions. The first instance of this internal struggle was evident during the tenure of the Provisional Government under Mehdi Bazargan, which faced opposition from revolutionary factions within the state apparatus (Alibabai, 2005). The same pattern of conflict continued with the presidency of Abolhassan Banisadr, whose administration encountered resistance from institutions aligned with the Supreme Leader (Hosinzadeh, 2007). The fundamental issue has been the constitutional ambiguity regarding the relationship between the President and the Supreme Leader, as well as the lack of clear delineation between the responsibilities of elected and appointed bodies (Habermas, 2001). Over time, this conflict intensified, particularly in the 1997–2005 Reformist government under Mohammad Khatami and the 2005–2013 Conservative government under Mahmoud Ahmadinejad, both of whom, despite ideological differences, faced similar institutional constraints and opposition from powerful unelected entities such as the Guardian Council and the judiciary (Khajeh Sarvi, 2003). These persistent disputes demonstrate a structural contradiction within the Iranian political system, in which elected governments attempt to exercise authority in policymaking but find themselves constrained by the influence of unelected institutions that claim legitimacy through religious and ideological foundations (Bashiriyeh, 2005). This contradiction is not a matter of individual political rivalries but rather an inherent feature of the political system, which is rooted in the dual principles of legitimacy that shape the structure of governance in Iran (Barzegar Kashteli, 2011).

The Islamic Republic's Constitution is built upon two principles: "Republicanism" (Jomhuriyat) and "Islamism" (Eslamiat). While the republican aspect emphasizes the role of the electorate in selecting political leaders, the Islamic aspect establishes the authority of religious leadership through institutions such as the Supreme Leader and the Guardian Council (Hashemi Rafsanjani, 2005). This combination has resulted in a bifurcated structure in which elected institutions such as the presidency and the parliament (Majles) function alongside appointed bodies that possess veto power over legislation and executive decisions (Baqi, 2004). The contradiction between these two principles has manifested in continuous political disputes, particularly when elected governments have attempted to implement reforms or shift policy directions (Bill, 2008). The Reformist government of Khatami (1997–2005) sought to emphasize democratic governance and expand civil liberties, which brought it into direct confrontation with the Guardian Council and the judiciary, both of which used their authority to block Reformist legislation and disqualify reform-minded candidates from elections (Ganjizadeh, 1999). Likewise, the Ahmadinejad administration, despite being ideologically aligned with the conservative establishment, clashed with the Supreme Leader over appointments, executive authority, and foreign policy decisions (Zibakalam, 2006). These repeated episodes of institutional struggle indicate that the underlying issue is not a matter of political ideology but rather a systemic imbalance in the power structure that hinders cohesive governance (Salimi, 2005). In both cases, the dual nature of political authority led to conflicts between the elected executive and unelected state entities, demonstrating that the tension is embedded within the structure of the Islamic Republic itself (Poggi, 1990).

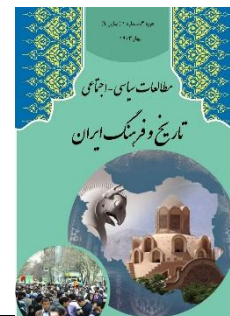
During the Reformist period (1997–2005), Khatami's administration faced persistent institutional obstruction as it attempted to enact legal and social reforms, particularly in the areas of press freedom, electoral participation, and political pluralism (James, 1997). The response from unelected institutions, particularly the judiciary and the Guardian Council, was to block these initiatives through legal rulings and disqualifications (Finlayson, 2018). The 1999 student protests, sparked by the closure of the reformist newspaper Salam, were a key moment in this conflict, as they demonstrated the limitations of reformist governance in the face of judicial and security interventions (Shafieifar, 2012). By 2004, the Guardian Council had disqualified more than 2,500 candidates from the parliamentary elections, effectively ensuring a conservative-dominated legislature that could resist Khatami's reform agenda (Rahmani, 2016). Toward the end of his presidency, Khatami introduced two legislative proposals—commonly known as the "twin bills"—that aimed to expand presidential powers and limit the Guardian Council's ability to disqualify candidates (Pourali, 2016). However, these efforts were blocked, and the president's authority remained constrained (Rezaei, 2013). This period demonstrated that even a government elected with a significant public mandate could not enact substantive political change without facing opposition from appointed institutions with greater structural power (Jalai Pour, 2000).

Despite expectations that a conservative president such as Ahmadinejad (2005–2013) would avoid institutional conflict, his government also experienced significant disputes with the Supreme Leader and the judiciary (Zolfaghari, 2018). Initially supported by the conservative establishment, Ahmadinejad's administration sought to centralize power within the executive branch and pursued an aggressive populist strategy that bypassed traditional state institutions (Takeyh, 2006). However, tensions emerged when Ahmadinejad's government began making independent policy decisions, particularly in foreign policy and intelligence affairs (Lesnaff, 2015). His appointment of Esfandiar Rahim Mashaei as vice president was strongly opposed by the Supreme Leader, leading to a rare public confrontation in which Ahmadinejad refused to rescind the appointment until directly ordered to do so (Islamic Republic News Agency, 2003). In 2011, a similar dispute occurred when Ahmadinejad attempted to dismiss the intelligence minister, only to be overruled by the Supreme Leader, prompting an 11-day boycott of cabinet meetings by the president (Damavandi Kenari, 2017). These incidents underscored that even a government that initially aligned itself with the ruling establishment could eventually come into conflict with the system's power structure due to the inherent contradictions in authority and governance (Habermas, 2005).

The political tensions between elected and unelected institutions in Iran are not merely a reflection of ideological differences but are rooted in structural contradictions embedded within the Iranian Constitution. The dual principles of Islamism and Republicanism create a political environment in which elected leaders must navigate an intricate web of institutional constraints, often leading to governance deadlocks and prolonged conflicts (Erikson & Weigard, 2003). The case studies of both Khatami's Reformist government and Ahmadinejad's Conservative government demonstrate that despite their differing political platforms, both faced significant challenges in implementing their policies due to the dominance of unelected institutions (Halliday, 1999). The repeated conflicts over executive authority, judicial independence, and electoral participation suggest that the Islamic Republic's political system is characterized by an enduring state of internal tension (Shargh, 2004). This dynamic has led to cycles of

political instability, in which reformist and conservative administrations alike have been constrained by the same overarching power structures ([Bashiriye, 1999](#)).

In conclusion, the persistent conflicts between Iran's elected governments and its appointed institutions are not temporary crises but rather inherent features of the country's political structure. The constitutional framework of the Islamic Republic, which attempts to balance democratic legitimacy with religious authority, has resulted in a system where the executive branch, regardless of ideological orientation, is continually challenged by the judiciary, the Guardian Council, and the Supreme Leader. These structural contradictions have led to repeated political deadlocks, undermining the ability of any administration to govern effectively without facing institutional resistance. The historical trajectory of post-revolutionary Iran demonstrates that unless fundamental legal and structural reforms are implemented, the cycle of conflict between government and ruling authority will persist. Rather than viewing these tensions as isolated incidents, they should be understood as systemic issues that have shaped the trajectory of Iranian politics since 1979.

بررسی منازعه درون ساختار سیاسی در ایران پس‌انقلاب طی سال‌های (۱۳۷۶ تا ۱۳۹۲)

حسین سوری قزلیوند^۱، علی مختاری^{۲*}

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران
۲. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: a.mokhtari@yu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

سوری قزلیوند، حسین، و مختاری، علی. (۱۴۰۴). بررسی منازعه درون ساختار سیاسی در ایران پس‌انقلاب طی سال‌های (۱۳۷۶ تا ۱۳۹۲). *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴(۳)، ۱-۲۱.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش پرابلماتیک است که چرا طی سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۲ ه.ش در دو دولت مختلف موسوم به اصلاح‌طلبان و اصول‌گرایان، منازعه سیاسی میان دولت و حکومت مشابه بوده است؟ این پژوهش با اتکاء به روش اسنادی و نظریه سیستم مدعی است که منازعه مشابه میان دولت و حکومت در دولت‌های متفاوت اصلاحات و اصول‌گرایی ناشی از تضاد ساختاری میان دولت و حکومت بوده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که این تضاد و ناهماهنگی علاوه بر اینکه در متن قانون اساسی قابل تفسیر است در عمل نیز میان نهادهای انتصابی و انتخابی از آغاز انقلاب اتفاق افتاده است. اما به تدریج این تضاد و ناهماهنگی میان دولت و حکومت سیاسی در دولت خاتمی بیشتر شده است. این وضعیت، در دولت احمدی‌نژاد که تدبیری برای برون رفت از تضاد و اختلاف ساختاری بود به شکلی صریح و رادیکال‌تری دوباره تکرار شد. در واقع رابطه ساختار سیاسی با خود و زیست جهان، به جای وحدت و هماهنگی، اختلاف، به تضاد و جدایی منجر شده بود.

کلیدواژگان: منازعه سیاسی، جهان زیست، سیستم، اصلاحات، اصولگرایی.

مقدمه

از آغاز انقلاب ۱۳۵۷ و با تولد ساختار سیاسی جمهوری اسلامی در ایران یک نوع اختلاف و دوگانگی میان حکومت و دولت دیده شده است. در دوران گذار با تشکیل دولت موقت توسط بازرگان، در جایگاه مسئول رسمی اداره امور، پیرامون وظایف دولت و جهت‌گیری‌های آن، اختلاف نظر و تضاد وجود داشت که نخستین وجه از چندگانگی سیاست بود (Alibabai, 2005).

از مهمترین موضوعات محل اختلاف میان دولت و حکومت در این دوره، اختلاف نظر بر سر سیاست خارجی بوده است. دولت موقت باور داشت که رابطه با کشورها بویژه با دولت آمریکا را تداوم دهد اما جریان‌های سیاسی و انقلابی در سطح حکومت با این دیدگاه مخالفت داشتند، به‌نحوی که بازرگان، بدون نام بردن از شخص یا گروه معینی، پیوسته از افزایش اختلاف‌ها و گذاشتن چوب لای چرخ دولت بود (Alibabai, 2005)، و دخالت در مدیریت، تعدد حاکمیت و لوژ شدن مسئولیت‌ها گله می‌کرد (Hosinzadeh, 2007).

در نهایت، این اختلاف‌ها منجر به کناره‌گیری بازرگان و دولت موقت در ۱۵ آبان ۱۳۵۸ شد. این تضادهای سیاسی با انتخاب بنی‌صدر در اولین انتخابات ریاست جمهوری در ۵ بهمن ۱۳۵۸ تداوم یافت. دولت منتخب به‌نحوی گسترده و رادیکال‌تر در مواضع مختلفی با حکومت اختلاف نظر داشت. بنی‌صدر بعد از ریاست‌جمهوری اعلام کرد که او دولت موازی را چه دانشجویان خط امام باشد و چه شورای انقلاب تحمل نخواهد کرد (Hosinzadeh, 2007).

با آنکه بنی‌صدر با حکم رهبر انقلاب به ریاست شورا و جانشین فرمانده کل قوا منصوب شد، با برنامه‌هایی که در دستور کار داشت — از جمله؛ بازسازی مراکز قدرت، از دور خارج کردن تدریجی سپاه پاسداران، دادگاه‌های انقلاب و کمیته‌ها و ادغام آن‌ها در سایر سازمان‌های دولتی و کاستن از نفوذ روحانیون — به دلیل نبود اختیارات اجرایی، با محدودیت مواجه شد؛ محدودیتی که خود بعداً «دولت در دولت» خواند. وی در جریان انقلاب فرهنگی به مخالفان حاکمیت پیوست و همچنین مجلس در هیچ زمینه‌ای در برابر رئیس‌جمهور کوتاه نمی‌آمد؛ از نخست‌وزیری که به رئیس‌جمهور تحمیل شد (Hashemi Rafsanjani, 2005) تا نپذیرفتن هیچ‌یک از نامزدهایی که بنی‌صدر برای نخست‌وزیری معرفی کرد و «غیرانقلابی» توصیف کردن آن‌ها از سوی آیت‌الله خمینی و تصویب قانونی که به موجب آن، رؤسای ۴۰ نهاد دولتی توسط نخست‌وزیر تعیین می‌شوند (Hero, 2007).

این منازعه بتدریج به عرصه نیروهای سیاسی و جامعه مدنی کشیده شد. چنانکه در تاریخ ۱۳۶۰/۳/۱۸ از سوی دادستان انقلاب، روزنامه انقلاب اسلامی (ارگان بنی‌صدر) به دلیل نشر مقالات تشنج‌آفرین علیه اعضای حزب جمهوری اسلامی تا اطلاع ثانوی توقیف شد. بنی‌صدر چنین تصمیمی را اقدام جهت حذف ریاست جمهوری قلمداد کرد و طی سخنانی در همدان گفت: در این لحظات جز استقامت هیچ راه دیگری برای نجات کشور نیست و سرتاسر ایران باید در مقابل تمایل شدید به استبداد مقاومت کند (Fozzi, 2005).

با اینکه «تلاش‌هایی از جمله؛ ایجاد هیأت سه‌نفره‌ای از سوی رهبر انقلاب برای رفع اختلافات بین بنی‌صدر و حزب جمهوری اسلامی انجام شد» (Fozzi, 2005)، «در همین حال، اختلاف در دولت (نیز) در حال تشدید بود. نامه‌های متعددی بین رئیس‌جمهور و نخست‌وزیر و هیأت حل اختلاف رد و بدل می‌شد و طرفین یکدیگر را در مورد بودجه، وضعیت اقتصادی، انتخاب وزرا متهم می‌کردند و سیل اعلام جرم‌های مختلف از سوی طرفین علیه یکدیگر به سوی دادگستری و مجلس در جریان بود» (Fozzi, 2005).

سرانجام در ۳۱ خرداد ۱۳۶۰ مجلس به طرح عدم کفایت سیاسی بنی‌صدر و عزل وی رأی داد.

بعد از برکناری بنی‌صدر، اختلاف و تضاد در ساختار قدرت ایران به‌نحو خفیف‌تری باقی ماند. چنانکه با انتخاب مجدد آیت‌الله خامنه‌ای بعنوان رئیس‌جمهور در سال ۱۳۶۴ بار دیگر آقای موسوی بعنوان نخست‌وزیر منصوب شد. در این زمینه، آقای خامنه‌ای در جمع سپاهیان بیان

کرده‌اند: «بنده موسوی را قبول ندارم و با دستور امام ایشان را به‌عنوان نخست‌وزیر پذیرفتم». این سخنرانی تنها دو ماه قبل از استعفای موسوی از مقام نخست‌وزیری (۱۵ شهریور ۱۳۶۷) ایراد شد.

موسوی در استعفای خود در یک نامه محرمانه به رئیس‌جمهور از «مسلوب‌الاختیار شدن دولت در سیاست خارجی و همچنین نداشتن قدرت پاسخگویی در مورد کارهایی که بدون اطلاع دولت، ولی با نام دولت انجام می‌شود» انتقاد می‌کند و نتیجه می‌گیرد که در چنین شرایطی، مسئولیت را از خود ساقط می‌بندد. رهبر انقلاب طی نامه‌ای تند و عتاب‌آمیز مخالفت خود با استعفا را اعلام کرده بود (<https://iranwire.com/fa/features/3597>).

شرایطی که سبب شد تا جهت حذف تضادها و اختلاف‌ها، پست نخست‌وزیری را از ساختار سیاسی در ایران حذف کنند. موضوعی که به ابهامات و مشکلاتی بر می‌گشت—هم در حوزه حقوقی و هم در حوزه عمل—بوجود آمده بود؛ مثل عدم توافق احتمالی رئیس‌جمهور با مجلس شورای اسلامی بر سر نخست‌وزیر مورد نظر یا بن‌بست احتمالی در انتخاب وزرا بین رئیس‌جمهور و نخست‌وزیر، اختلاف بر سر تسهیم قدرت اجرایی و ... این موارد و مواردی دیگر بازنگری در قانون اساسی را می‌طلبید (<http://www.imamKhomeini.ir/fa/c7615357>).

با روی کار آمدن دولت اصلاحات بعد از دولت سازندگی، دامنه اختلافات میان دولت و حکومت مجدد تشدید شد. خاتمی با مشارکت توده‌ای و اعتراضی به قدرت رسید. این امر رویارویی دولت و حکومت را تشدید کرد تا جایی که طرفین در قالب حامیان جمهوریت و اسلامیت روی به تقابل آوردند. فرایندی که به نقد ساختار سیاسی ایران و نهادهای انتصابی قدرت و تضعیف دولت منتهی شد. در «دولت جدید» که با نسل جدیدی از نخبگان حاکم با هدف افزایش انسجام ساختاری و ایدئولوژیک آغاز شد، دیری نپایید که منازعه سیاسی به صورتی متهورانه میان دولت و حکومت و سایر نهادهای انتصابی تکرار شد.

۱. ادبیات پژوهش

درباره چرایی منازعه پرهزینه و مخرب میان دولت و حکومت در ایران می‌توان به بررسی ادبیات تحقیق به ترتیب بر پایه دوری و نزدیکی با ایده پژوهش پرداخت.

در یک پژوهش دور نسبت به ایده تحقیق، خواجه‌سروی (۱۳۸۲) مسأله منازعه درون ساختار سیاسی را در این قالب فهم و صورت‌بندی می‌کند که چه زمانی در جمهوری اسلامی ایران رقابت سیاسی به ثبات سیاسی منجر می‌شود؟ وی باور دارد هنگامی رقابت سیاسی به ثبات سیاسی می‌انجامد که بین نخبگان سیاسی نظام بر سر اصول موضوعه‌ی نظام سیاسی جمهوری اسلامی اجماع حاصل شده و برای رقابت سیاسی، رقابت کنترل‌شده‌ی مورد توافق نخبگان طراحی گردد (Khajeh Sarvi, 2003).

پاسخی که به جای درک عمیق مسأله، نسخه «باید» را تجویز می‌کند که باید رقابت کنترل‌شده و میان نخبگان اجماع و هماهنگی وجود داشته باشد تا ثبات نظام سیاسی بدست آید. علی دماوندی کناری (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان بررسی منازعه قدرت در ساختار جمهوری اسلامی ایران این مسأله را مطرح می‌کند که چرا بین همه روسای جمهور و ولی فقیه در همه ادوار انقلاب اسلامی اختلاف وجود داشته است؟ وی در بررسی خود بیان می‌کند که در نظام جمهوری اسلامی نیز مانند همه نظام‌های سیاسی موجود دنیا، منازعه در عرصه سیاسی وجود داشته و دارد، اما اشکال، دامنه و شدت آن در دوره‌های مختلف نظام جمهوری متفاوت بوده است. چنانکه یکی از بسترهای منازعه‌خیز در جمهوری اسلامی، ساختار قانون اساسی جمهوری اسلامی معرفی می‌شود. به‌نحوی که دوگانگی در ساختار قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، موجب اختلاف بین دو نهاد ولی فقیه و ریاست جمهوری شده است. البته وی در ادامه مدعی است که در نظام جمهوری اسلامی

ایران به لحاظ نظری حاکمیت دوگانه‌ای نمی‌توان متصور بود و آنچه موجب می‌شود چنین تصویری پدید آید یک مسأله جامعه‌شناختی است (Damavandi Kenari, 2017).

جیمز - بیل (۱۳۸۷) مسأله را تاریخی و ساختاری می‌داند و در تحقیقی با عنوان «سیاست در ایران» به بررسی سیاست در تاریخ ایران و مشخصاً سیاست در ایران معاصر از جنبه ارتباط گروه‌ها و طبقات با دولت می‌پردازد. وی شبکه سیاست را مهم‌ترین رکن پایداری نظام‌های سیاسی در ایران دانسته و بروز تعارضات فزاینده در درون این شبکه‌ها را عامل مهمی در سقوط رژیم‌های سیاسی تلقی می‌کند و باور دارد که بروز تنش میان و از طریق نهادها و قوا، جزو ویژگی‌های تاریخی و ساختاری در ایران است (Bill, 2008).

بشیری (۱۳۸۴) نیز از زاویه دیگری در قالب موانع گذار به دموکراسی در ایران به مسأله پژوهش اخیر اشاره کرده است. وی مدعی است مشکل اصلی در گذار به دموکراسی در دهه ۱۳۷۰ به ساختار قدرت در نظام جمهوری اسلامی برمی‌گردد و اضافه می‌کند که شرط گذار به دموکراسی، سازش و توافق بین نخبگان است و این سازش در برخی شرایط تاریخی خاص حاصل می‌شود (Bashiriyeh, 2005).

البته وی در همین زمینه و در پژوهش دیگری (۱۳۷۸)، «ایدئولوژی یا فرهنگ گروه حاکمه» را به عنوان عاملی تعیین‌کننده معرفی می‌کند. چنانکه میان ساختار قدرت مطلقه، چندپارگی‌های اجتماعی-فرهنگی و ایدئولوژی و نگرش الیت سیاسی، روابط متقابل و تشدیدکننده و بازتولیدکننده وجود داشته است و این مجموعه روابط مبین وضعیت ایستایی نظام سیاسی در ایران بوده‌اند. این مولفه‌ها در ایران از تکوین زمینه‌های رقابت و سازش و مشارکت سیاسی به شیوه‌ای دموکراتیک جلوگیری کرده‌اند و در نتیجه سیاست در ایران بیشتر به مفهوم چگونگی از میدان خارج کردن رقبا تلقی می‌شود تا به‌عنوان چگونگی ایجاد سازش و آشتی—با توجه به اینکه اغلب اعمال قدرت و خشونت قاعده اصلی زندگی به‌شمار می‌رود—طبعاً توسعه سیاسی به معنی مورد نظر روندی بسیار زمان‌بر و دیررس است. در واقع، بشیری در این پژوهش، مشکل را فرهنگ سیاسی می‌داند و از این حیث نیز توسعه سیاسی را زمان‌بر تعریف نموده است (Bashiriyeh, 1999).

در مجموع غالب پژوهش‌ها بر وجود منازعه غیرمرسوم و پرهزینه در ساختار سیاسی اذعان داشته‌اند اما هر کدام وجود چنین معلولی را حاصل شرایط علی خاصی تعریف کرده‌اند. البته به نظر می‌رسد که رقابت کنترل نشده، عدم اجماع پیرامون اصول موضوعه، بیماری ساختاری و تاریخی، فرهنگ سیاسی حذف‌گرایانه، ایدئولوژی حاکم و ساختار قدرت هیچ‌کدام نمی‌توانند تداوم منازعه سیاسی و تشدید آن را توجیه کنند. بویژه اینکه این امر در ادامه و بعد از چهل سال از تولد انقلاب گاهی اوقات (در دولت دوم روحانی) رادیکال شده بود. لذا این پژوهش باور دارد که تداوم مسأله و شباهت آن در دولت‌های مختلف ریشه در تضاد ساختاری در ساختار سیاسی دارد.

۲. چارچوب نظری پژوهش

برای پاسخ به این پرسش که چرا در دولت‌های موسوم به گفتمان «اصلاحات» و «عدالت» منازعه سیاسی مشابهی رخ داد؟ لازم است به لحاظ نظری به نظریه‌های موسوم به سیستم، ویژگی‌های حاکم بر سیستم، و رابطه اجزاء سیستم با یکدیگر پرداخته شود.

۱.۲ نظام (سیستم)

در رویکرد سیستمی، که از بدن زنده الهام یافته است، همه‌ی اجزای تشکیل‌دهنده، به‌هم پیوسته و وابسته‌اند که در تعامل و ارتباط با یکدیگر هستند (Rezaian, 2007).

هال و فاگن رابطه این اجزا و عناصر را از جنس ویژگی‌های معینی می‌داند که به‌هم وابسته شده و با محیطشان یک کل را تشکیل می‌دهند (Hall & Fagen, 1956).

دوئرتی و فالتزگراف نیز جنس این وابستگی را از نوع متقابل می‌داند که در میان اجزایش به شکل یک کل عمل می‌کند (Palmer, 1993).

نظریه نظام‌ها از طریق دیوید ایستون و تالکوت پارسونز وارد حوزه جامعه‌شناسی و سیاست شد. به نظر پارسونز، بهترین شیوه و روش برای درک کل واقعیت اجتماعی، ادراک آن به عنوان سیستم است (Naghibzadeh, 2000).

بر اساس استدلال‌های وی، نظام‌ها از جمله نظام‌های سیاسی به نوبه خود دارای چهار کارکرد حفظ انسجام، حل منازعه، نیل به اهداف و انطباق با شرایط جدید است که ایدئولوژی و قانون، دستگاه قضایی، بروکراسی یا حکومت آن‌ها را انجام می‌دهند. ثبات نظام سیاسی، مستلزم استمرار همبستگی میان سیستم‌های فرعی مختلف در درون ساختار نظام سیاسی است. درواقع، مکانیزم نظریه نظام‌ها، همبستگی، انسجام و وحدت است؛ یعنی روابط درهم‌تافته میان اجزای نظام و کل آن از یک انسجام و هماهنگی درونی برخوردار هستند (Shafieifar, 2012).

اما هابرماس در نظریه بحران مشروعیت به شیوه‌ای متفاوت، از «نظام» به معنای خاصی از تعامل اجتماعی اشاره دارد که در آن، نگرش عاملان اجتماعی به دیگر عاملان اجتماعی اساساً استراتژیک و ابزاری است (Lesnaff, 2015).

در نگاه وی، «نظام» شامل بازار سرمایه‌داری و اداره‌ی بروکراتیک امور است، یا به ساختارها و الگوهای تثبیت‌شده‌ای اطلاق می‌شود که به طور مشخص به دو خرده نظام—پول و قدرت—قابل تقسیم است. پول و قدرت، ابزارها و مکانیسم‌های درونی جهت‌دهنده و هماهنگ‌کننده اقتصاد سرمایه‌داری از یکسو، و مدیریت دولتی و نهادهای مربوطه از قبیل دستگاه‌های اداری و احزاب سیاسی مورد تایید حکومت از سوی دیگر سیستم را تشکیل می‌دهند (Finlayson, 2018).

در نظر هابرماس، منشأ قدرت سیستم در نظام سرمایه‌داری، قدرت دولت و ثروت است که سیستم با انسجام و هماهنگی، نظم و قانون و توسعه ابزاری (نیازها و منافع رشد اقتصادی) را رقم زده است. از این رو، سلطه بلوک قدرت حاکم (دولت، طبقه بالا، صاحبان صنایع و تکنوکراتها) بر منابع قدرت و اقتدار درون سیستم از طریق کنش ابزاری ایجاد می‌شود. مکانیسم بازتولید نظام سرمایه‌داری ناظر بر چگونگی تنظیم این سیستم، مقابله با بحران‌ها، رفع رکود و ایجاد رونق، مقابله با تهدیدات سخت و نرم، رقابت و منازعه با ایدئولوژی‌های رقیب، جلوگیری از شکل‌گیری بلوک ضدژئومونیک نظام سرمایه‌داری، حفظ دقائق و عناصر گفتمان خودی و حذف یا تضعیف گفتمان‌های رقیب و در نهایت تطابق با مقتضیات زمان و حفظ تقاضا برای سیستم است (Gill, 1993; James, 1997) و این امر امکان‌پذیر نیست جز در شرایطی که سیستم از انسجام، وحدت و یکپارچگی برخوردار باشد.

۲.۲. رابطه سیستم با جهان‌زیست و حوزه عمومی

هابرماس نیز مانند ماکس وبر نگرش بدبینانه‌ای به نظام دارد. هابرماس در عین اینکه نظام را سودمند می‌بیند، اما در آن تهدیدی بالقوه نسبت به یکپارچگی جهان‌زیست، عمل ارتباطی و عقلانیت ارتباطی تشخیص می‌دهد. خطری که هست، خطری است که هابرماس آن را «استعمار» می‌نامد، امری که منجر به تحریف جهان‌زیست توسط سیستم می‌شود (Finlayson, 2018).

در این راستا، پویایی‌ها و نیازهای نظام، زیست‌جهان را مورد هجوم قرار می‌دهد و ارتباط آزاد انسانی را که منجر به ایجاد فهم متقابل می‌شود، محدود می‌سازد؛ در این صورت، به دلیل افول حوزه عمومی، سرنوشت افراد، خانواده‌ها و ارتباطات محلی تابع تصمیمات حکومتی و یا صنفی می‌شود و همچنین فرایند علنی کردن صرفاً در خدمت سیاست‌های پنهان منافع خاص است (Habermas, 2001).

چنانکه مذاکره و مباحثه در حوزه عمومی شکل یک نمایش ساختگی به خود می‌گیرد و بحث و مباحثه را دیگر نمی‌توان از طریق استدلال برتر پیش برد (Habermas, 2005).

در مجموع، سیستم از جهات گوناگونی یکپارچه و هماهنگ است و بر پایه همین هماهنگی، در پی توسعه عقلانیت ابزاری خود است و تلاش می‌کند جهان‌زیست را به استعمار بگیرد. در این میان، جهان‌زیست بواسطه ظرفیت‌های عقلانی و زبانی خود می‌تواند مانع از این امر

شود و حتی عقلانیت تفاهمی خود را توسعه دهد. حال در این پژوهش، ماهیت سیستم و رابطه سیستم با جهان‌زیست محل بحث و بررسی است.

۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر دو پایه «جمهوریت» و «اسلامیت» است. در این قانون، از یکسو بر «نهی هرگونه استبداد فکری، اجتماعی و انحصار اقتصادی» و «سپردن سرنوشت مردم به‌دست خودشان» تأکید شده و از سوی دیگر، «ضرورت نظارت دقیق اسلام‌شناسان عادل و پرهیزگار و متعهد» ضروری دانسته شده است (Bashiriyeh, 2005). مشارکت سیاسی مردم طبق قانون در دو کانال مدرن و سنت تثبیت شده است: چنانکه در فصل هفتم قانون اساسی تصریح شده که «امور کشور باید با اتکای آرای عمومی اداره شود، انتخاب رئیس جمهوری، نمایندگان، شوراها و نظایر این‌ها یا از راه همه‌پرسی (اصول ۱۰۷، ۱۱۴، ۶۲، ۱۰۰ قانون اساسی)، اصولی که با استناد به قرآن کریم در قالب «وامرهم شوری و بینهم» و «شاورهم فی الامر» و در قالب انتخاب «مجلس، شوراها، استان، شهر، روستا» از ارکان تصمیم‌گیری و اداره امور کشور مورد تأکید قرار گرفته است (اصل ۷ قانون اساسی) (Bashiriyeh, 2005). البته در این متن، اجرای دقیق احکام به‌دست حکومت و با تعیین شرایط اعتقادی مختلف برای احراز مناصب گوناگون و تأکید بر حاکمیت قوانین اسلامی بر پایه ایمان به خدای یکتا و تشکیل نهاد ولایت فقیه، بر این مبنا که «کلیه قوانین و مقررات مدنی و غیر اینها باید بر اساس موازین اسلامی باشد»، تصریح شده است. از این رو، پس از پیروزی انقلاب اسلامی شاهد تشکیل حکومتی با (۱) اتکای به رأی مردم (جمهوریت) و (۲) ابتدای بر قواعد و موازین اسلامی (اسلامیت) بودیم (Bashiriyeh, 2002).

از این رو، ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر دو پایه اقتدار و مشروعیت سنتی و مدرن یا اسلامیت و جمهوریت در قالب نهادهای انتصابی (ایدئولوژیک) و نهادهای انتخابی (عرفی) است. در یکسو، نهادهای انتصابی قدرت به عنوان نماینده پایه اقتدار اسلامیت حضور دارند، نهادهایی که به تحول از نظام سلطنتی به حکومت جمهوری قانع نبوده‌اند، بلکه خواستار ترکیب مذهب و سیاست و تاسیس حکومت دینی و اجرای احکام اسلام از طریق نظام سیاسی بودند (Bashiriyeh, 2002). مهم‌ترین نهادهای این پایه اقتدار عبارت‌اند از: ولایت فقیه، شورای نگهبان، قوه قضاییه، نیروهای نظامی، وزارت اطلاعات و تشکیلات امنیت موازی با آن، تشخیص مصلحت نظام و شورای امنیت ملی، که پس از انقلاب شکل گرفتند. نشانه‌های مهمی که در این گفتمان مفصل‌بندی شده‌اند، عبارت‌اند از «اسلام»، «روحانیت»، «فقه»، «انتصاب» و «ولایت فقیه» که مجموعاً اصول اعتقادی و شیوه‌های کنش و رفتار را تعیین می‌کنند. در این میان، اسلام یا بهتر است بگوییم اسلام سیاسی، دال مرکزی نشانه‌های دیگر بوده است (Soltani, 2005).

در سوی دیگر، نهادهای انتخابی (عرفی) قدرت به عنوان نماینده پایه اقتدار جمهوریت هستند، نهادهایی که خواستار تأمین آزادی‌های سیاسی و اجتماعی از طریق محدودکردن ساختار قدرت سیاسی و ایجاد نوعی مشروطیت یا جمهوریت بودند. این نهادها نظارت و کنترلی بر نهادهای سیاسی و قوه قهریه ندارند و همواره بدنبال شفاف‌سازی عرصه سیاست و فضای باز سیاسی بوده‌اند (Sardar Abadi, 2004). مهم‌ترین نهادهای وابسته به این پایه اقتدار؛ دولت و مجلس هستند که نشانه‌های گفتمانی «مردم»، «قانون»، «آزادی» و «انتخاب» را حول دال مرکزی «جمهوری» شکل می‌دهند (Soltani, 2004). بنابر مواد و عناصر ساختار سیاسی در متن قانون اساسی مذکور، در یک نگاه ساده و ابتدایی می‌توان دو رویکرد و ساختار مختلف قدرت را در ساختار سیاسی دید؛ اینکه این دو منشأ به قدرت می‌توانند با هم وحدت داشته باشند یا در قالب تفسیری معارض با یکدیگر ظاهر شوند؟ سوال مهمی است که مطالعه تاریخ سیاسی ساختار سیاسی در ایران، آن را نشان می‌دهد.

۴. منازعه سیاسی درون ساختار سیاسی در جمهوری اسلامی ایران:

از آغاز انقلاب، سیاست با اختلاف و تضاد متولد شد و در ادامه، با وجود حذف برخی جریان‌های سیاسی، همچنان منازعه سیاسی درون ساختار سیاسی تداوم یافت. اینکه این منازعه چگونه بوده است؟ و چرا هر دو جریان اصلاح‌طلب و اصولگرا در قالب دولت با حاکمیت منازعه سیاسی مشابهی داشتند؟ محل پژوهش است.

۱.۴. منازعه سیاسی در دولت اصلاح‌طلبان

جنبش معروف به دوم خرداد با نیت‌مندی ایجاد اصلاحات سیاسی دموکراتیک بر بستر یک بحران مشروعیت شکل گرفت (Khaleqi, 2006). این جنبش با بلوک‌بندی یکسره متفاوت از قبل در درون ساختار قدرت منجر به شکاف بیشتر در درون نهادها و قوا شد. در نتیجه تشدید این شکاف‌ها، نخبگان حاکم تحت عنوان اراده معطوف به قدرت مدنی و مدرن در درون نهادهای انتخابی و اراده معطوف به قدرت محافظه‌کاران سنت‌گرا و ایدئولوژیک‌محور در درون نهادهای انتصابی، منجر به منازعه در قالب قوای سه‌گانه برای کسب یا حفظ موقعیت مسلط در ساختار سیاسی تبدیل شد (Jalal Pour, 2000).

در این زمان، حکومت به دو بخش تقسیم شد: یک بخش که ریشه مشروعیت خود را در خواست و رضایت مردم می‌دید و با تکیه بر بعد جمهوریت، بواسطه آن توانسته بود با بدست آوردن مناصب انتخابی در ساختار قدرت قرار بگیرد (Babaei Khor, 2009). بخش دیگر، نهادهای انتصابی قدرت بودند که به اقتدار اسلامیت با تکیه بر نظریه ولایت فقیه وابسته‌اند و بر این اصل تأکید می‌کنند که مشروعیت حکومت از آن خداست؛ لذا مشروعیت خود را به نیابت از امام معصوم (ع) می‌گرفتند و نظارت نهادهای بشری را رد می‌کردند و خود را در برابر شارع پاسخگو می‌دانستند (Jalal Pour, 2000). از این رو، هر کدام از نهادهای قدرت در درون ساختار سیاسی، با توجه به ابزارها و پایگاه‌های قدرت خود در ارکان جمهوری اسلامی، از طریق استراتژی‌هایی بنا را بر تحقق ایده سیاسی خود گذاشتند.

خاتمی و تیم جدید وی با تأکید بر توسعه سیاسی و دموکراتیزاسیون، به‌صورت‌بندی نخبگان حاکم در جمهوری اسلامی وارد شدند. آن‌ها بر لزوم استقرار جامعه مدنی، توسعه سیاسی، بازشدن فضای نقد حکومت، گسترش آزادی بیان و اندیشه و استقرار نظام مردم‌سالاری دینی تأکید داشتند. این گروه نظارت بر حاکمیت قانون و عملکرد قوا را وظیفه مجلس دانسته بود که باید همه قوانین تبعیض‌آمیز را اصلاح و با استفاده از ابزار نظارتی خود، رانت‌های سیاسی و اقتصادی موجود را لغو کرده و به همه ملت فرصت دهد تا در رقابت سالم با یکدیگر وارد عرصه شوند (Babaei Khor, 2009).

در مقابل چنین دوگانگی در ساختار سیاسی، یکی از استراتژی‌های اصلاح‌طلبان برای کسب موفقیت این بود که بتوانند به‌نحوی مناسب عمل و شعارهای خود را محقق کنند. این امر زمانی اتفاق می‌افتاد که جنبش اصلاحی در خیابان، عرصه افکار عمومی و نهادهای مدنی موفق عمل می‌کرد و میان این دو ملازمه‌ای وجود داشت؛ تا با فشار لازم از پایین و چانه‌زنی از بالا، با تغییرات، اصلاحات و تعدیلاتی که در ساختار انجام می‌گرفت، نوعی گذار به دموکراسی اتفاق بیافتاد و باعث پیشی‌گرفتن و برتری بعد جمهوریت بر بعد اسلامیت شود (Baqi, 2004).

این رویکرد دولت به‌منظور مقابله با تضاد ساختاری قدرت و تغییر در سلسله‌مراتب قدرت یا حداقل متوازن کردن قدرت نهادهای انتخابی با نهادهای انتصابی، از طریق استراتژی فشار از پایین و چانه‌زنی در بالا پیگیری می‌شد. در این استراتژی، چانه‌زنی در بالا بر عهده خاتمی بود که تلاش می‌کرد به نهادهای حاکمیتی و انتصابی قدرت بقبولاند که حاکمیت قانون و دموکراسی بهترین ضامن امنیت و بقای حکومت است. اما فشار از پایین می‌توانست دو معنا داشته باشد: معنای اول، ترویج پلورالیسم فرهنگی از طریق مطبوعات و رسانه‌ها؛ و معنای دوم، پیگیری مطبوعاتی موضوعاتی مانند اعتراضات محدود جنبش دانشجویی و قتل‌های زنجیره‌ای (Khaleqi, 2006).

در این استراتژی، پیگیری مطبوعاتی و چانه‌زنی از بالا نیز شامل مواردی چون رد صلاحیت ۱۳۱۲ نفر در انتخابات شوراها توسط هیات نظارت در تاریخ ۱۳۷۷/۱۲/۳ (Jalal Pour, 2000)؛ رد صلاحیت تعداد ۱۸۵۸ نفر از داوطلبان نمایندگی مجلس پنجم؛ تعطیلی روزنامه «سلام»؛ و اعتراض دانشجویان منجر به حادثه کوی دانشگاه، سرپیچی نیروی انتظامی از دستور وزیر کشور مبنی بر عدم ورود به کوی دانشگاه (Neshat Newspaper, 1999)؛ و خارج کردن سازمان‌ها و نهادهای تحت مدیریت رهبری از شمول نظارت مجلس توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام (Barzegar Kashteli, 2011) گردید. شرایط سیاسی که دولت را غرق بحران کرده بود، به‌نحوی رئیس‌جمهور وقت مدام به این موضوع اذعان داشت که او و دولتش هر نه روز با یک بحران مواجه بوده‌اند (Koushafer, 2010).

۱.۱.۴. پلورالیسم فرهنگی

در عرصه فرهنگی، هر کدام از پایه‌های قدرت در درون ساختار سیاسی، گفتمان و ایدئولوژی انقلابی و درون‌مایه‌های آن را، مطابق با رویکرد گفتمانی خود و نیز مقتضیات منازعه سیاسی، تفسیر و تعبیر می‌کردند و می‌کوشیدند تا در جریان قبضه قدرت و نهادهای زیرمجموعه آن، برداشت‌های خود را از اهداف و اولویت‌های فرهنگی نظام اجرایی سازند. نقطه آغاز مجادله فرهنگی در دولت هفتم، به معرفی کابینه و وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی برمی‌گردد؛ وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، با نقد سیاست‌های فرهنگی گذشته تأکید می‌کند که بدنبال فضای باز است. نتیجه اتخاذ سیاست فضای باز، آزاد شدن بسیاری از فیلم‌ها، فراهم شدن امکان ظهور و انتشار نشریات تخصصی و غیرتخصصی دولت، و دادن پروانه انتشار به بسیاری از روزنامه‌ها و هفته‌نامه‌هاست. این مطبوعات به مرکز بحث‌های گسترده درباره جامعه مدنی، رواداری، حاکمیت قانون، وضع زنان و امکان تفسیرها یا رویکردهای متفاوت به ولایت فقیه تبدیل شدند (Khabar Online, 2007; Khajeh Sarvi, 2003).

از این رو، دولت از طریق مطبوعات راهبرد «تسامح و تساهل» مبتنی بر معرفت‌شناسی، پلورالیسم فرهنگی را در عرصه فرهنگ بکار گرفت و با قراردادن شاخص‌های جامعه مدنی و عرف‌گرایی به‌صورت رسمی و علنی، احکام اجتماعی اسلامی را به حوزه خصوصی یا عمومی منتقل کرد تا حوزه حاکمیت و دولت را با آن درگیر ننماید. در واقع، نیروهای حامی دموکراسی در داخل و خارج از دولت در چالش با فرهنگ دینی و نقد ساختار اسلامیت نظام به اصطلاح، در پی شفاف‌سازی ساختار قدرت در ایران بودند؛ از جمله مطبوعات این دوره، عقاید اسلام و تشیع را به عنوان اموری عامیانه، انتقام‌گیرنده، واپس‌گرا و غیرعقلانی معرفی می‌کردند. لذا فرهنگ دولتی خاتمی جایگزین فرهنگ انقلاب اسلامی شد. به طور مثال، خاتمی بیان می‌کرد: «اگر دین هم در برابر آزادی قرار گیرد، این دین است که باید محدود شود، نه آزادی». این رویه مواجهه فکری برای به‌عقب نشاندن حاکمیت در حوزه عمومی و جامعه مدنی نیز توسعه پیدا کرد، چنانکه باقر پرهام نیز باور داشت که «دوره مدرن، دوران حکومت و رهبری عقل است و دین باید به عرصه‌ی زندگی خصوصی بازگردد» (Iran Wire, 2007).

اجرای این سیاست‌ها، مطابق انتظار، با واکنش‌های شدیدی در عرصه سیاسی روبرو شد. نهادهای فرهنگی دولت به‌صورت آشکار در مقابل نهادهای قضایی قرار گرفتند. به‌تبع آن، نیروهای اجتماعی وابسته به هر کدام از پایه‌های قدرت نیز به صف‌آرایی‌های خیابانی پرداختند. از یک‌طرف، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تأکید می‌کرد که نباید مانع از انتشار نشریه شد، اما در طرف دیگر، رئیس قوه قضاییه تأکید داشت که «روزنامه‌ها و مجلات به اسم آزادی هر نوع خلافتی مرتکب می‌شوند» (Wright, 2000).

این مواضع تا جایی پیشرفت که به واکنش رهبر انقلاب منجر شد؛ به‌نحوی که ایشان چندین مرتبه در دیدارهای خود با برخی از مسئولان، آشکارا بر عدم رضایت خود از عملکرد دولت در زمینه‌ی فرهنگ تأکید کردند: «دولت با این امکانات عظیم، باید مردم را به سمت اسلام و مبانی اسلامی پیش ببرد. من از بعضی بخش‌های دولتی گله دارم و چند بار گفته‌ام. معتقدم کم‌کاری می‌شود. وزارت ارشاد اعلام نمی‌کند که من می‌خواهم سینمای اسلامی درست کنم!... در محیط دانشگاه چرا تصریح نمی‌شود که می‌خواهیم دانشگاه را اسلامی کنیم؟!... بارها گفته‌ام وزارت ارشاد هیچ کار اسلامی به‌عنوان اسلامی نکرده است!... سؤال من این است که وزارت ارشاد چند کتاب برای تقویت تفکر

اسلامی چاپ کرده است؟! چند فیلم برای تقویت مبانی فکری، انقلابی و اسلامی ساخته است؟! اکنون مرتب در سالن‌های وابسته به وزارت ارشاد، فیلم‌هایی نمایش داده می‌شود که بعضی صددرد ضد دین و ضد انقلاب هستند!... فاسدترین رمان‌ها اکنون منتشر می‌شود. وزارت ارشاد برای این است که اسلام را ترویج کند.» (Supreme Leader's Office, 1999).

۲.۱.۴. پی‌گیری مطبوعاتی اعتراضات

در عرصه سیاسی، حامیان دولت بویژه در قالب فعالیت‌های مطبوعاتی، بصورتی یکدست موضوعی را مطرح می‌کردند و بر آن سماجت داشتند. این امر موجب زنده نگهداشتن حساسیت افکار عمومی می‌شد. از جمله مهم‌ترین این موارد، نقد حوزه‌های انتصابی قدرت بود. در واقع، جریان‌های درون ساختار سیاسی قدرت علاوه بر روبرو شدن با یکدیگر در صحنه‌های عملی، از طریق مطبوعات سعی در خلع سلاح و بی‌اثر کردن استراتژی رقیب خود داشتند؛ چنانکه در پرونده قتل‌های زنجیره‌ای و کوی دانشگاه تهران به‌منظور عقب‌راندن رقیب تلاش شد تا مسأله از طریق پیگیری مدنی در میان رسانه‌ها، احزاب و گروه‌ها دنبال شود؛ همانطور که در مسئله کشف عاملان قتل‌های زنجیره‌ای این اتفاق افتاد (Baqi, 2004).

در تأیید این ادعا، سعید حجاریان می‌گوید: «ما تلاش کردیم تا هیچ شماره‌ای از روزنامه صبح امروز بدون مطلبی پیرامون قتل‌های زنجیره‌ای منتشر نشود» (Babaei Khor, 2009). برخی باور دارند که دولت نیز چنین هدفی را دنبال می‌کرد: «مطبوعات و خاتمی دست به‌هم دادند تا مسأله‌ای که در دهه گذشته در خفا صورت گرفته و بدان افتخار می‌کردند و کسی هم جرأت پیگیری آن را نداشت، به نتیجه برسد» (Ganjizadeh, 1999).

اما این روش‌ها تنها در زمان کوتاهی کارایی داشت؛ پس از حمله به خوابگاه دانشجویان و دستگیری و محاکمه فعالان دانشجویی به عنوان تنها سازمان متشکل اصلاحات و تعطیل و توقیف دسته‌جمعی مطبوعات اصلاح‌طلبان و برچیدن زیرساخت‌های رسانه‌ای جنبش اصلاحات، طی یک دوره زمانی روشن شد که استراتژی یاد شده به فرجام کارآمدی‌اش رسید (Khaleqi, 2006).

۳.۱.۴. تقابل و تکرار منازعه سیاسی میان دولت و حکومت

در دولت اصلاحات، منازعه سیاسی میان دولت و حاکمیت به دو دوره قابل تقسیم است: در دوره اول چنانکه بحث شد نهادهای انتخابی قدرت از طریق استراتژی فشار از پایین و چانه‌زنی در بالا درصدد تغییر سلسله‌مراتب قدرت در درون ساختار سیاسی بودند اما در مقابل، نهادهای انتصابی با توجه به برتری حقوقی به‌منظور تحمیل سلطه خود بر عرصه سیاسی، درصدد تقلیل فشارها از سوی نهادها و نیروهای حامی دولت بودند (Koushafer, 2010). با پیروزی خاتمی در انتخابات دوره دوم ریاست‌جمهوری و با کسب ۷۰٪ آرای مردم، اوضاع چندان تغییر نکرد. محاکمه روزنامه‌نگاران، ابطال هزاران رأی مردم تهران در انتخابات مجلس ششم توسط شورای نگهبان، منع مجلس ششم برای اصلاح قانون مطبوعات از طریق حکم حکومتی (Barzegar Kashteli, 2011)، اعلام قوه قضاییه مبنی بر عدم اجازه مجلس ششم جهت تحقیق و تفحص در امور قضایی، چیزی که مسبوق به‌سابقه در ادوار قبلی نبود (Mardihha, 2000)، رد صلاحیت ۲۷٪ کاندیداهای دوره هفتم مجلس از جمله مواردی است که در نتیجه اعمال قدرت نهادهای انتصابی به‌عمل آمده بود و تضاد ساختاری در درون ساختار سیاسی نظام را تشدید نمود. از اینرو، گروه‌های تندرو اصلاح‌طلب بزرگترین هدف سیاسی خود را برگزاری انتخابات آزاد و رقابتی برای مجلس هفتم قرار دادند، اما با رد صلاحیت‌ها در شرایطی که جنبش اصلاحات به گفته سعید حجاریان مرده بود، آخرین ضربه بر جناح اصلاح‌طلب وارد آمد (Salimi, 2005)؛ تا جایی که حجت‌الاسلام محمدرضا فاکر عضو جامعه مدرسین حوزه علمیه قم اعلام کرد: خاتمی با دارو دسته‌اش از بین خواهد رفت (روزنامه ایران، ۱۳۸۴: ۲۳۸). در ادامه این روند، جریان اصلاحات و خاتمی متقاعد شدند در قالب قانون به مقابله با تضاد ساختاری موجود در قانون اساسی بروند که این استراتژی‌ها از دو طریق پیگیری شدند: اول؛ لویح دوگانه و دوم؛ اهرم تهدید و فشار.

۱.۳.۱.۴. لوایح دوگانه

آقای خاتمی معتقد بود رئیس‌جمهور برای اجرای قانون اساسی از حداقل امکانات برخوردار است و در موارد نقض قانون اساسی اختیاری برای ارائه تذکر و پیشگیری از آن را ندارد (Rahmani, 2016). لذا تلاش می‌کرد اختیارات لازم برای اجرای قانون اساسی و ممانعت از اعمال فشار نهادهای انتصابی درون حاکمیت بر دولت را به‌دست آورد، نماد این تلاش ارائه لوایحی به مجلس، موسوم به لوایح دوگانه بود (Salimi, 2005)؛ که رئیس‌جمهور در مورد نقض قانون اساسی «اخطار قانون اساسی» بدهد و به او این قدرت را می‌داد که موارد نقض را به دادگاه‌های مستقل ارجاع دهد (Khaleqi). خاتمی، طی مصاحبه‌ای در ۱۳۸۱/۶/۸ با خبرنگاران، از ارائه دو لایحه «تبیین حدود وظایف و اختیارات رئیس‌جمهور» و «اصلاح قانون انتخابات مجلس» از سوی دولت خبر داد. این لوایح یک هفته بعد توسط کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس ششم به سرعت تصویب شدند. لایحه تبیین اختیارات ریاست‌جمهوری به رئیس‌جمهور حق می‌داد که نسبت به اجرای اصول قانون اساسی جز موارد مربوط به رهبری، به بالاترین مقامات و مسئولان هر یک از نهادهای دولتی و حکومتی و قوای سه‌گانه اخطار دهد. اما در لایحه اصلاح قانون انتخابات مجلس؛ نظارت استصوابی شورای نگهبان از فرآیند انتخابات مجلس، شروط التزام عملی به اسلام، نظام جمهوری اسلامی و وفاداری به ولایت فقیه حذف شدند و صرف مسلمان بودن و ابراز وفاداری به قانون اساسی در فرم ثبت‌نام، برای کاندیداهای انتخابات مجلس اکتفا شده بود (Rahmani, 2016 – 72).

پس از تصویب کلیات این لوایح در مجلس، در نهایت با تصویب جزئیات این دو لایحه در ۱۳۸۱/۱۲/۹، رسیدگی به این لوایح پایان یافت (farhikhtegandaily.com/news/62657). همزمان با خاتمه بررسی این لوایح، در افتتاحیه‌ی اجلاس مجلس خبرگان رهبری، آیت‌الله مشکینی، رئیس مجلس خبرگان، با انتقاد از تخلف نمایندگان مجلس ششم از قانون اساسی تأکید کرد: «خبرگان رهبری از حوادث تلخ داخلی که به‌دست متصدیان قانون صورت می‌گیرد مانند حذف نظارت استصوابی شورای نگهبان، حذف التزام عملی به ولایت فقیه و اسلام در قانون انتخابات و تأیید صلاحیت برخی ناصالح‌ها که برخلاف نظر صریح امام(ره) می‌باشد، ابراز تأسف می‌کند» (https://nahad.sanru.ac.ir/%d8%a). همچنین شورای نگهبان در ۱۳۸۲/۱/۱۲ لایحه اصلاح قانون انتخابات مجلس را در ۳۹ مورد مغایر با قانون اساسی و ۷ مورد مغایر با شرع دانست، و در ۱۳۸۲/۲/۱۹ لایحه افزایش اختیارات رئیس‌جمهور را مغایر با ۱۰ بند قانون اساسی دانست که عمده اشکالات خود را متوجه دخالت رئیس‌جمهور در امور قضایی نموده و تشکیل هیأت پیگیری قانون اساسی را خلاف اصل ۱۱۳ قانون اساسی تلقی کرده بود و از آن به دخالت رئیس‌جمهور در امور قوای قضاییه و مقننه تعبیر کرد (Rahmani, 2016). اما با اعلام رسمی نظر شورای نگهبان در مورد لایحه‌ی انتخابات مجلس، دولت و نمایندگان اصلاح‌طلب حملاتی را تدارک دیدند (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۸۲: ۱). در این زمینه، خاتمی می‌گوید: «رئیس‌جمهور بدون داشتن اختیارات مشخص شده در لایحه تبیین اختیارات رئیس‌جمهوری یک تدارکات‌چی است. مسئولیت اجرای قانون اساسی از سوی رئیس‌جمهور ضمانت اجرایی لازم را ندارد و آنچه ما در ارائه لایحه تبیین اختیارات رئیس‌جمهوری مد نظر داشتیم تحقق این ضمانت اجرا بود که متأسفانه توسط شورای نگهبان رد شد» (روزنامه شرق، شماره ۳۶۳).

۲.۳.۱.۴. استفاده از اهرم فشار و تهدید برای تصویب لوایح

بخشی از نیروهای دوم خردادی و نزدیکان رئیس دولت اصلاحات، از همان ابتدای پیروزی خاتمی در انتخابات ۷۶ برداشت‌های رادیکالی نسبت به نتیجه انتخابات داشتند و رأی ۲۰ میلیونی خاتمی را «نه به حاکمیت» می‌دانستند و سعی داشتند با همین تلقی خواسته‌های خود را دنبال کنند. در همین راستا، آن‌ها به موازات ارائه لوایح دوگانه از سوی دولت به مجلس، سناریوی تهدید برای تصویب این لوایح را پیش گرفتند و مسأله «خروج از حاکمیت» و «فرانگودم» را بعنوان اهرم فشاری برای تصویب این لوایح مطرح کردند. عباس عبدی، عضو ارشد حزب مشارکت در جمع گروهی از ایرانیان مقیم انگلیس در کانون توحید لندن گفت: «در صورت تأیید نشدن کامل این دو لایحه، اصلاح‌طلبان از

حاکمیت خارج خواهند شد، زیرا عملاً برای پاسخ به مطالبات مردم کاری از دست آن‌ها برنمی‌آید.» سعید حجاریان، خاتمی را دارای خطوط قرمزی دانست که اگر شکسته شوند، به ریاست‌جمهوری ادامه نخواهد داد و رد لوایح دوگانه را یکی از آن‌ها دانسته است. عبدالکریم سروش نیز اعلام کرد: «احتمالاً شورای نگهبان لایحه تبیین اختیارات ریاست‌جمهوری را رد می‌کند و لذا تأکید خاتمی بر استفاده از دیگر ظرفیت‌های قانون اساسی، ازجمله رفراندوم را می‌توان در این راستا مورد توجه قرار داد. وقتی راه‌ها را می‌بندند، باید از ظرفیت‌های دیگر قانون اساسی استفاده کرد» (farhikhtegandaily.com/news/626).

این منازعه سیاسی و ساختاری میان جناح‌های سیاسی که گرچه از یکسو حکایت از عمل در بستر فرهنگ سیاسی دارد که سیاست را به معنای حذف دیگری نمی‌پندارد اما به نظر بنیاد آن به تضاد ساختاری برمی‌گردد. بدین معنی که در این دوره، تفسیر دولت برآمده از رأی مردم در کنار حکومت اسلامی با هم در تقابل قرار گرفتند. از این جهت که ریشه و منبع قدرت آن‌ها و حدود و ثغور قدرت و وظیفه آن‌ها نامشخص و مبهم بود. اینچنین بود که ساختار سیاسی بجای یکپارچگی در نگاه به سیاست، منازعه و اختلاف را به حوزه عمومی و جامعه مدنی تزریق کرد. این وضعیت ریشه در تضاد ساختاری داشته است که صحنه سیاست در ایران را به بحران پیوند زد. تداوم این امر، شور و اشتیاق به سیاست را کمرنگ نمود و دامنه بحران، ناامنی و گریز از آزادی را در جامعه تعمیق بخشید تا دال محوری امنیت جان بگیرد و در پس چنین وقایعی، ایده یکدستی در ساختار حاکمیت دنبال شود.

۲.۴. منازعه سیاسی در دولت اصول‌گرایان

در زمان شکل‌گیری دولت اصول‌گرایی، دوره حضور هماهنگ و منسجم نیروهای محافظه‌کار سنت‌گرا و ایدئولوژیک‌محور در درون ساختار سیاسی بود. در این دوره، پایگاه قدرت جناح اصول‌گرایی و احمدی‌نژاد علاوه بر پایگاه مردمی از نهادهای قدرت درون حکومت نشأت می‌گرفت. احمدی‌نژاد تمام قدرت رسمی و غیررسمی وابسته به حکومت را که شامل شورای نگهبان، اکثریت مجلس، قوه قضاییه، ائمه جمعه می‌شدند، در پشت‌سر خود داشت (Zibakalam, 2006); چنانکه در مراسم تحلیف در مجلس بیان کرد: «بدین باورم نمایندگان محترم مجلس که برخواسته از اراده چنین ملتی هستند، بهترین یاوران دولت در تحقق آرمان‌ها و اهداف محسوب می‌شوند. اگر مجلس، دولت و سایر قوا همراه هم و در یک مسیر گام بردارند، لزوم تحقق آرمان‌ها و برنامه‌ها فراهم می‌شود و می‌توان در فرصت‌های کوتاهی که در اختیار ما و شماست، کارهای بزرگی انجام داد» (Islamic Republic News Agency, 2003). تمام تحلیل‌گران به عزم ساختار سیاسی برای انسجام و هماهنگی باور داشتند. به‌طور نمونه، دو قوه مقننه و مجریه از پشتوانه‌های حقوقی شورای نگهبان و قوه قضاییه و سایر نهادهای انتصابی برخوردار بودند. این امر زمینه را برای همکاری و انسجام در اتخاذ سیاست‌ها، مواضع و استراتژی‌ها در درون ساختار سیاسی فراهم کرد. بنابراین سیستم با انسجام و هماهنگی درونی درصدد حفظ سلسله‌مراتب قدرت در درون ساختار سیاسی بود که از دو طریق انجام می‌گرفت: ۱- بسیج عمومی و ۲- طرد و حاشیه‌رانی غیرهای بیرون از ساختار سیاسی.

در دولت احمدی‌نژاد علاوه بر اینکه ساختار سیاسی یکدست شد به گونه‌ای که نخستین دولت پس از جنگ بود که به گونه‌ای یکپارچه در اختیار گروه‌های سنتی و ارزش‌گرا جامعه قرار گرفت (Sarzaeem, 2017)، شعار «بازگشت به ارزش‌های انقلاب و آرمان‌های فراموش‌شده» نیز مطرح شد. بدین معنی رئیس دولت باور داشت «همه مشکلات به گونه‌ای حل خواهد شد اگر به ریشه‌های انقلاب اسلامی بازگردیم» (Takeyh, 2006). اتخاذ چنین رویکردی مستلزم دور زدن جامعه مدنی و ایجاد و احیاء کانال‌های سنتی در قالبی پوپولیستی برای خدمت‌رسانی به جامعه بود. یعنی سیاست‌های پوپولیستی برای بسیج عمومی جامعه و عبور از همه مرزها و طبقات، در قامت دولتی و حتی فردی که تمام نهادهای مدرن را دور می‌زند تا به مردم نزدیک شود و خدمت‌گذار آن‌ها باشد؛ چرا که مشکلات دولت گذشته در فعال‌سازی جامعه مدنی و قدرت آن دانسته می‌شد؛ از همین‌رو، یکپارچگی قدرت علاوه بر اینکه تلاشی در راستای از بین بردن اختلاف در ساختار سیاسی بود، سیاستی

برای عبور از نهادهای مدرن و جایگزینی آن با نهادهای سنتی بود. فرایندی که طی آن نوعی الیگارشسی سیاسی شکل گرفت که مرکب از کنترل مرکزی قوا در سطح حکومت و نهادهای انتصابی قدرت و گسترش آنومی اجتماعی و سیاسی و جامعه توده‌ای منفعل و آنومیک بود (Bashiriyeh, 1999). یکی از راه‌های دستیابی به بدین سیاست، اتخاذ استراتژی «توجه به نیازهای روزمره» توده‌ها و تمرکز بر سیاست «عدالت توزیعی» بود. در این راه، دولت اعلام می‌کرد که نقطه کانونی و تمرکزش بر اساس مبارزه با فساد اقتصادی و اشراف‌گری است و رفع مشکلات و دغدغه‌های معیشتی مردم، اصلی‌ترین دغدغه وی است و در این راه مدعی بود اگر موفقیتی حاصل نمی‌شد، دیگران (نظام) اجازه فعالیت به نفع مردم را نداده‌اند.

۱.۲.۴. تقابل و تکرار منازعه سیاسی میان دولت و حاکمیت

دوره احمدی‌نژاد از جهت منازعه سیاسی نیز به دو دوره قابل تقسیم است: در دوره اول، در پی تجربه دولت اصلاحات، حاکمیت و دولت در پی تحقق ایده یکپارچه‌سازی ساختار سیاسی نظام بوده‌اند و از طریق دور زدن نهادهای جامعه مدنی، شیوه‌های سنتی و پوپولیستی خود را دنبال می‌کردند. البته در این رویه، حاکمیت و دولت هر کدام اهداف خاص خود را داشتند: حاکمیت بیشتر در پی جایگزینی حاشیه با متن در جامعه بود ولی دولت در اندیشه اخراج مخالفان خود از میدان سیاست بود تا بتواند خلأ آن‌ها در جامعه مدنی را پر کند. چنانکه دولت همواره با رویکرد تهمت و اتهام‌زنی مانند براندازی نرم، دریافت پول از کشورهای خارجی و ابزار دشمن باعث حاشیه‌رانی نیروهای مخالف خود شد (Barzegar Kashteli, 2011). این امر در انتخابات ۸۸ کاملاً محقق شد هنگامی که احمدی‌نژاد در روزهای بعد از انتخابات تلاش می‌کرد خود را مقابل مخالفین و جامعه مدنی قرار ندهد و با هزینه حاکمیت، مخالفین را حذف کند تا در ادامه بتواند خود رهبری جامعه مدنی را به عهده بگیرد.

در روزهای پس از قلع و قمع مخالفین، دوره دوم منازعه سیاسی آغاز شد، پروژه حاکمیت یکدست و وحدت‌آفرین به پایان رسید و عارضه همیشگی تقابل دولت و حاکمیت که نشان از تضاد ساختاری است، دوباره سرباز زد. چنانکه با پیروزی احمدی‌نژاد در انتخابات دهمین دوره ریاست‌جمهوری و تشکیل دولت، عناصری همچون "مبارزه با صهیونیسم" و "مقابله با استکبار" به "دوستی با ملت اسرائیل" و "تلاش برای مذاکره مستقیم و برقراری رابطه با آمریکا" بعنوان بخشی از رویکرد سیاست خارجی دولت تبدیل شد. همچنین تقابل احمدی‌نژاد با مجلس که از نظر او «در رأس امور نیست بلکه قوه مجریه بار اصلی اداره کشور را بر دوش دارد» بر سر مسائل مختلف از جمله؛ طرح حذف یارانه‌ها، کاهش بودجه مجلس، جدال بر سر دانشگاه آزاد، ادغام وزارت‌خانه‌ها، طرح سوال از رئیس‌جمهور رقم خورد. به لحاظ گفتمانی نیز در این دوره نوعی چرخش و جابجایی اتفاق افتاد. گفتمان جدید با محوریت دال مرکزی "عدالت" به جای "ولایت فقیه" تبلیغ شد. عمق شکاف گفتمانی دولت دهم، نوعی "این‌همانی با جریان موعودگرایی سیاسی" را تداعی می‌کرد. برخی از مواردی که با نگاه خاص به ولایت و با گفتمان "موعودگرایی سیاسی" هم‌پوشانی دارد، عبارت‌اند از «طرح حاکمیت دوگانه؛ مولوی و ارشادی دانستن فرمان‌های رهبری و احکام حکومتی و ارائه تقسیم‌بندی حکومتی و غیرحکومتی، از فرامین رهبری» بوده است (Iran Newspaper, 2005). این رویه رادیکال از سوی طرفین (دولت و حکومت) حتی در دولت موسوم به اصلاحات تجربه نشده بود.

در مقابل، نهادهای قدرت که در اختیار نهادهای انتصابی بودند، با استفاده از ابزارهای حقوقی در مقابل رویه جدید دولت، بر حفظ سلسله مراتب قدرت در درون ساختار سیاسی برآمدند. از جمله مهم‌ترین اقدامات این نهادهای قدرت، ممانعت قوه قضاییه در بررسی نحوه اجرای اصول قانون اساسی از سوی رئیس‌جمهور، ممانعت از تشکیل هیئت نظارت بر اجرای قانون اساسی توسط رئیس‌جمهور از سوی شورای نگهبان، قانون طرح سوال از رئیس‌جمهور در مجلس هشتم، ابقای مصلحی در وزارت اطلاعات، جریان دادگاه مربوط به اختلاس و فساد بانکی، استیضاح عبدالرضا شیخ‌الاسلامی وزیر تعاون، کار و رفاه اجتماعی بوده است (Rezaei, 2013). در واقع، بعد از تثبیت دولت دهم، اگرچه به

دلیل یکدست شدن حاکمیت و قبضه آن توسط اصول‌گرایان، انتظار می‌رفت نوعی انسجام سیاسی و گفتاری به‌وجود آید، اما آنچه در عمل اتفاق افتاد، تشدید منازعات و تداوم چندگانگی در سیاست‌ها در درون ساختار سیاسی بود. در چنین فضایی بود که رویکرد جدید دولت دهم در تقابل با حکومت، باعث فروپاشی انسجام و هماهنگی شد که در دولت نهم در درون ساختار سیاسی به‌وجود آمده بود. ایستادگی احمدی‌نژاد در مقابل حکم رهبری برای معاون اولی رحیم‌مشایی، طرح موضوع مکتب ایرانی و ترویج آن در همایش ایرانیان خارج از کشور توسط رحیم‌مشایی، تولید سی‌دی «ظهور نزدیک است» توسط نزدیکان دولت، عزل وزیر اطلاعات و خانه نشینی ۱۱ روزه رئیس‌جمهور، احیای مجدد هیأت نظارت بر قانون اساسی که در سال ۱۳۸۴ منحل شده بود، نشان از بروز این تضاد و دوگانگی داشت. تمام این موارد در کنار انتصاب‌های بحث برانگیز از جمله؛ در دانشگاه آزاد اسلامی و تأمین اجتماعی و عزل وزیر امور خارجه منسوب به گفتمان اصول‌گرای دولت نهم و حضور حداقلی وزرای منتسب به جریان اصول‌گرایی در دولت دهم نشان از تلاش احمدی‌نژاد برای دور شدن از اردوگاه منسجم حاکمیت و جریان اصول‌گرایی و تعریفی جدید از گفتمان منتسب به دولت خود داشت (Yazdfarda, 2007). ویژگی بارز چهره‌های اجرایی و سیاسی در دولت دهم، همراهی این چهره‌ها با سیاست‌های ابلاغی احمدی‌نژاد بود (Pourali, 2016).

اهداف استراتژی مقابله‌جویی دولت در مقابل حکومت، شناساندن رفتارهای نادرست و عدم تناسب میان قدرت و مسئولیت، و هدایت و کنترل افکار عمومی و توده‌ها بود؛ اهدافی که از طرق مختلفی دنبال شد.

۱.۱.۲.۴. تقابل ایدئولوژیک

دولت اصول‌گرایان نیز مانند اصلاح‌طلبان در عرصه جامعه مدنی راه بازتولید قدرت خود را به لحاظ ایدئولوژیک جدا کرد. در این زمینه، رحیم‌مشایی برای ترویج مکتب ایرانی مدعی «اسلام منهای روحانیت، دخالت در امور دینی و فتاوی و ارائه قرائت جدیدی از اسلام و امام زمان (عج)، تأکید بر ایران باستان و ایران‌گرایی در عوض اسلام‌گرایی، اظهار دوستی با مردم اسرائیل» بود. چنانکه وی در مراسم اختتامیه همایش ایرانیان خارج کشور در چهاردهم مرداد سال ۱۳۸۹ بیان کرد: «دریافت ناب از حقیقت ایمان و حقیقت توحید و حقیقت اسلام، مکتب ایران است. باید از این پس ما مکتب ایران را به دنیا معرفی کنیم، من باور دارم که واژه ایران ذکر است» (Yazdfarda.com/news/af/2504). هنوز ۴۸ ساعت از انتقادات مراجع و علما نگذشته بود که احمدی‌نژاد اظهارات دردسرساز مشایی درباره «مکتب ایرانی» را با اندکی پس و پیش تأکید کرد: «ایران یک مکتب است» (Magiran.com/article/2185194). در مقابل دولت، حامیان حکومت، رئیس دستگاه اجرا را به انحراف از اقتدار ایدئولوژیک و حاکمیت متهم ساختند (دولفقاری، ۱۳۹۷: ۱۳).

۲.۱.۲.۴. قهر و استنکاف از امر حکومتی

در پی اختلاف نظر احمدی‌نژاد و حیدر مصلحی وزیر اطلاعات وقت بر سر عزل یا ابقای یکی از معاونین وزارت اطلاعات، خبرگزاری‌های کشور روز ۱۳۹۰/۱/۲۸ خبر استعفای مصلحی از سمت خود را به‌همراه متن موافقت احمدی‌نژاد با استعفای مصلحی انعکاس دادند. دو روز بعد از انتشار این خبر، خبرگزاری‌ها متن نامه رهبر انقلاب تحت عنوان حکم حکومتی برای مصلحی مبنی بر ابقای وی را منتشر کردند. احمدی‌نژاد در اعتراض به این حکم، ضمن غیبت در جلسات کابینه، تمامی فعالیت‌ها و برنامه‌های خود را تعطیل کرد و ۱۱ روز خانه‌نشینی تاریخی را رقم زد (Damavandi Kenari, 2017). این ماجرا یادآور تکرار تضاد میان دولت و حکومت بر سر حدود قدرت بوده است. تکرار تجربه حاکمیت دوگانه و شکاف در درون ساختار سیاسی جمهوری اسلامی ایران، که نزد افکار عمومی بدین معنا نیز خوانده می‌شد. بدین معنی که رئیس‌جمهور انتصاب و عزل همکاران خود را جزء مسئولیت خویش می‌دانست و حکومت از زاویه دیگری این حق را برای خود قائل بود که ولایت فقیه می‌تواند و مشرف بر نهاد جمهوریت است.

۳.۱.۲.۴. رویکرد تخریب و افشاگری به‌مسائل

چنانکه گفته شد در دوره اول دولت، همواره از رویکرد تهمت و اتهام‌زنی بهره می‌برد تا نیروهای مخالف دولت را به حاشیه براند (Barzegar Kashteli, 2011). اما در دوره دوم، بواسطه شکل‌گیری مجدد تضاد در ساختار سیاسی، جهت سیاست تهمت و تخریب میان دولت و نهادهای حکومت تغییر کرد. در پی عدم موافقت ریاست قوه قضاییه برای بازدید احمدی‌نژاد از زندان اوین، احمدی‌نژاد با جملات حاشیه‌سازی از جمله؛ «آیا قابل قبول است اینجانب پرداخت بودجه‌های کلان به قوه قضاییه را به‌مصلحت ندانم.» یا «مگر بناست قوه قضاییه در انتخابات آتی نقش ایفا نمایند!» (Khabaronline.ir/news/253030). چنانکه روز بعد از انتشار خبر بازداشت سعید مرتضوی در جمع خبرنگاران با ابراز تأسف اظهار کرد: «متأسفانه نمی‌دانم چطور است کسی دیگر تخلف کرده اما شخص دیگری دستگیر می‌شود. قوه قضاییه باید، قوه قضاییه ملت باشد نه قوه قضاییه یک سازمان ویژه خانوادگی. این کار بسیار زشت است و شایسته ملت، جمهوری اسلامی و قوه قضاییه نیست.» (baharnews.ir/news/8634) همچنین در جریان دادگاه مربوط به محمد شریف‌ملک‌زاده، دبیر شورای عالی ایرانیان و بازداشت مدیران مناطق آزاد اروند و ارس، احمدی‌نژاد از آنچه که در دادگاه گذشته بود گلایه می‌کند: «فحش دادن به دولت هنر نیست، اگر جرات دارند، بروند سراغ همان‌هایی که اصل کاری هستند... من و همکارانم در سیل هستیم... هر کسی در هر جایی به هر اندازه‌ای تخلف کرده بگیرند و با آن برخورد کنند». همچنین با بیان اینکه «منکر وجود افراد متخلف در کشور نیستیم»، افزود: «باید عادلانه و نه سیاسی، با هر کس در هرجا که حضور دارد برخورد کرد و مجازاتش کنند». وی این اقدامات را به‌خاطر برخی رقابت‌ها بی‌اهمیت قلمداد کرد (اشاره به انتخابات ریاست‌جمهوری دوره یازدهم). در پی این وقایع، احمدی‌نژاد و حامیان دولت بیان کردند این بحران‌ها ساختگی و تهمت است که با اهداف سیاسی و نوعی سیاسی‌کاری «یک حرکت سیاسی همراه با بی‌تقوایی» درصدد ضربه‌زدن به دولت از طریق پایگاه و پشتوانه‌های حقوقی (مجلس) و نهادهای انتصابی (بوژه قوه قضاییه) به‌وجود آمده است.

۴.۱.۲.۴. استفاده از مجاری قانونی

پس از دستگیری، بازداشت و محاکمه نزدیکان احمدی‌نژاد طی یک دوره زمانی روشن شد که استراتژی احمدی‌نژاد از کارآمدی چندانی برخوردار نبوده است. بدین ترتیب، احمدی‌نژاد تلاش کرد از اختیارات قانونی رئیس‌جمهور برای اجرای قانون اساسی و ممانعت از اعمال فشار نهادهای انتصابی قدرت بر دولت بهره ببرد؛ نماد این تلاش، پی‌گیری تشکیل هیئت نظارت بر اجرای قانون اساسی به‌منظور اجرای اصول قانون اساسی مربوط به ریاست‌جمهوری و بررسی نحوه اجرای اصول قانون اساسی در قوه قضاییه توسط رئیس‌جمهور بر اساس اصل ۱۱۳ قانون اساسی بود (iusnews.ir/en/print/142037). که با مخالفت مجلس، شورای نگهبان و قوه قضاییه نتوانست از قانون اساسی برای کاهش فشار بر دولت بهره ببرد. این تلاش احمدی‌نژاد برای مقابله با منازعه ساختاری در قالب قانون، یادآور تلاش‌های دولت اصلاحات برای لویج دوگانه بود که نشان از تضاد ساختاری سیستم در ایران دارد. این منازعه سیاسی و ساختاری میان نهادها و قوا گرچه این شبه را ایجاد می‌کند، مسائلی که توسط برخی افراد دنبال می‌شود جنبه شخصی و قدرت‌طلبانه دارد، اما این وضع نمی‌تواند سبب شود تا وجود زمینه‌های تضادگونه و اختلاف برانگیز در ساختار سیاسی نادیده گرفته شود.

نتیجه‌گیری

در دولت مدرن معمولاً ساختار سیاسی یکدست و یکپارچه در حیطه‌های مختلف، با نگاه ابزاری در پی سلطه خود بر جهان‌زیست است. در ایران، پس از انقلاب ۱۳۵۷، از آغاز درون ساختار سیاسی، بجای یکپارچگی، منازعه بر سر تعریف نقش، کارکرد و نگرش به سیاست، اقتصاد و فرهنگ دیده شده است. امری که در دولت‌های موسوم به اصلاح‌طلبی و اصولگرایی با خاستگاه متفاوت نیز تکرار و تشدید شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی در متن قانون اساسی، از زوایای مشروعیت (الهی-مردمی)، ساختار حقوقی (اسلامیت و جمهوریت) و نهادی (انتصابی و انتخابی) ساختاری دوگانه دارد. قانون اساسی انقلاب که حاصل ترکیب سنت و مدرنیته است،

اگرچه نمی‌خواهد پیوندهای فرهنگی و اجتماعی جامعه را حذف کند، اما این پیوند محل اختلاف و تضاد در سطح ساختاری شده است. این ویژگی با انتخاب اولین دولت منتخب به منصف ظهور رسید به‌نحوی که درباره هر امری میان رئیس‌جمهور و نهادهای جدید انقلابی، چالش و تضاد بوجود آمد. با اینکه با پیروزی انقلاب اسلامی، رهبری کارزماتیک، فضای استعاری و آرمانی انقلاب و جنگ تحمیلی، همبستگی جدیدی بر پایه مذهب، سنت و ایدئولوژی سیاسی بوجود آمد و تا مدتی عامل تولید هویت و همبستگی نشد، با این حال، این ویژگی در ساختار سیاسی گهگاهی خود را نشان می‌داد. بعد از پایان جنگ و درگذشت بنیانگذار انقلاب و رشد جامعه مدنی در ایران، زمینه‌های بنیادی اختلاف در ساختار سیاسی فعال شد. دولت جدید، برخاسته از رأی مردم (اصلاحات) که همه چیز را از منظر تفسیر مدرن می‌دید، در اندیشه توسعه سیاسی، البته رویکردی ساختارشکنانه را در پیش گرفت. نقد ساختارشکنانه ساختار سیاسی در بستر جامعه مدنی در مقابل تقابل ساختاری از سوی جبهه سنتی رقیب، وحدت و یکدلی ساختار سیاسی را به جنگ میان دو نیروی متخاصم تغییر داد. در این کشمکش، حامیان بلوک قدرت، در جامعه مدنی از پشتیبانان خود حمایت فکری و منازعه خیابانی را انتظار داشتند تا منازعه سیاسی مبتنی بر حذف یکدیگر، چه در سیستم و چه در جهان‌زیست، بازی سیاسی بلامنازع شود. این منازعه سیاسی متخاصم‌گونه، فرصت‌های حل مسائل جامعه را از سیستم گرفت. دولت با مشارکت در این منازعه، به‌طور مداوم در بحران به سر می‌برد؛ اصطکاک میان نیروها، انرژی و توان گفتمانی دولت را هدر داد تا حاصل این منازعات سیاسی، گریز از آزادی و آرزوی امنیت شود. نیروهای سنتی و انتصابی قدرت نیز، گرچه به‌گمان خود به موفقیت رسیده بودند، اما به هزینه کاهش مشروعیت سیستم، با باری از مشکلات و گرفتاری‌های پیچیده جامعه، به دولتی جدید و همنوا با خود چشم امید دوخته بودند.

دولت جدید، با مانیفستی هماهنگ با حاکمیت، کار خود را آغاز کرد تا با همبستگی و انسجام از موانع درون سیستمی عبور کند. در فراز اول دولت و حاکمیت، در عبور از نهادهای مدرن و سازوکارهای آن، عمدتاً بیشتر وقت خود را با شیوه پوپولیستی صرف جنگیدن با مخالفان نمود. دولت، با دور زدن جامعه مدنی و نمادهای ساخت مدرن قدرت، همبستگی و وحدت را در ساختار سیاسی دامن زد. در واکنش به چنین وضعیتی، نیروهای سیاسی و مدنی تلاش کردند در قالب انتخابات، دولت مذکور را زمین‌گیر کنند. انتخاباتی که گرچه زمینه اپوزیسیونی شدن مخالفان دولت را فراهم کرد، اما همزمان زمینه تقابل در ساختار سیاسی را نیز فراهم نمود. دولت، که با هزینه حاکمیت به مطلوب خود یعنی به‌حاشیه کشاندن مخالفان دست یافت، در اولین فرصت، در تعریف مجدد نقش و قدرت خود با حاکمیت، رو در رو شد. تجربه‌ای که به‌مراتب رادیکال‌تر از دولت قبل تکرار شد تا خوش‌بینی یکدستی قدرت نیز به بن‌بست رسد. مسأله‌ای که در دولت اعتدال که مانیفست داخلی آن، عبور از منازعه در ساختار سیاسی بود، بیش از هر دوره دیگری با اختلاف و تضاد همراه بود. به‌نظر می‌رسد که راهکار برون‌رفت از این بحران، نه تغییر یا تضعیف نهادهای انتخابی که می‌تواند زمینه اضمحلال ساختار سیاسی را فراهم کند، بلکه اصلاحات و تحولات ساختاری در قانون و فرهنگ سیاسی است.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Alibabai, D. (2005). *What Happened in Iran Over Twenty-Five Years? (From Bazargan to Khatami)* (Vol. 1). Omid-e Farda Publications, Tehran.
- Babaei Khor, R. (2009). *Language and Everyday Politics in the Islamic Republic: A Linguistic Analysis of Political Conflicts in the 80s* Master's thesis, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran].
- Baqi, E. (2004). *The Democratic Reform Movement in Iran: Revolution or Reform?* Sarayi, Tehran.
- Barzegar Kashteli, H. (2011). *The Relationship Between Language and Power in the Islamic Republic of Iran* Master's thesis, Allameh Tabatabai University].
- Bashiriyeh, H. (1999). *Obstacles to Political Development in Iran*. Gam-e No, Tehran.
- Bashiriyeh, H. (2002). *An Introduction to Political Sociology in Iran*. Negah-e Mo'aser, Tehran.
- Bashiriyeh, H. (2005). *Transition to Democracy*. Negah-e Mo'aser.
- Bill, J. (2008). *Politics in Iran: Groups, Classes, and Modernization* (Translated by A. Morshedi Zadeh ed.). Akhtaran Publications, Tehran.
- Damavandi Kenari, A. (2017). Examining Power Conflicts in the Structure of the Islamic Republic of Iran. *Monthly Research of Nations*, 2.
- Erikson, E., & Weigard, J. (2003). *Understanding Habermas communicative action and deliberative democracy*. Polity Press, London.
- Finlayson, J. G. (2018). *20th Century Philosophers: An Introduction to Habermas* (Translated by H. Aghabigpour & J. Sahabi ed.). Sociologists Publications, Tehran.
- Fozzi, Y. (2005). *Political and Social Developments in Iran After the Islamic Revolution*. Orooj Publications, Tehran.
- Ganjizadeh, A. (1999). *The Red-Clad Noble and the Gray-Clad Noble*. Tarh-e No, Tehran.
- Gill, S. (1993). *Gramsci, historical materialism & international relations*. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511558993.001>
- Habermas, J. (2001). *Globalization and the Future of Democracy* (Translated by Kamal Poladi ed.). Markaz Publications, Tehran.
- Habermas, J. (2005). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (Translated by Jamal Mohammadi ed.). Afkar Publications, Tehran.
- Hall, A. D., & Fagen, R. E. (1956). Definition of System General Systems, the Yearbook of the Society for Advancement of General System Theory. *The Society, Ann Arbor*, 1, 18-28.
- Halliday, F. (1999). *Revolution And Politics*. Macmillan, London.
- Hashemi Rafsanjani, A. A. (2005). *The Record and Memoirs of 1979: Revolution in Crisis*. Office for the Publication of the Revolution's Teachings, Tehran.
- Hero, P. (2007). *Iran Under Clerical Rule* (Translated by M. Javad Yaqoubi Darabi ed.). Baz Publications, Tehran.
- Hosinzadeh, M. A. (2007). *Dominant Discourses in Post-Revolutionary Governments in the Islamic Republic of Iran*. Islamic Revolution Documents Center, Tehran.
- Iran Newspaper. (2005). (238).
- Iran Wire. (2007). <https://iranwire.com/fa/features/3597>
- Islamic Republic News Agency. (2003).
- Jalai Pour, H. R. (2000). *The Hidden State: A Sociological Study of the Threatening Factors of the Reform Movement (1999-2000)*. Tarh-e No Publications, Tehran.
- James, H. M. (1997). Coxian Historical as an Alternative Perspective to International Studies. *Alternatives*, 23(1), 1-1.

- Khabar Online. (2007). <https://www.khabaronline.ir/news/253030>
- Khajeh Sarvi, A. R. (2003). *Competition and Stability in Political Systems: A Case Study of the Islamic Republic of Iran*. Imam Sadiq University, Tehran.
- Khaleqi, A. (2006). The Effectiveness of the Reformist Government Experience: Assessing Theories of Transition to a Democratic Government. *International Political Approaches*.
- Koushafer, M. (2010). *A Sociological Analysis of the Failure to Establish Democracy in Iran with Emphasis on Elitism (2006-2008)* Tarbiat Modares University, Faculty of Humanities, Sociology Department].
- Lesnaff, M. H. (2015). *Political Philosophers of the 20th Century* (Translated by Khashayar Diehimi ed.). Mah Publications.
- Mardihha, M. (2000). *Security in Coma*. Taqal and Negar Publications.
- Naghibzadeh, A. (2000). *An Introduction to Political Sociology*. SAMT Publications, Tehran.
- Neshat Newspaper. (1999).
- Palmer, M. (1993). *A new essay on the science of politics* (Translated by Manouchehr Shojaei ed.). Office of Political and International Studies, Tehran.
- Poggi, G. (1990). *The State: Its Nature, Development, and Prospects*. Polity Press, Cambridge.
- Pourali, S. (2016). *Discourse Analysis of Cultural Policy-Making of the Ninth and Tenth Governments of the Islamic Republic of Iran in Higher Education* Master's thesis, University of Tehran].
- Rahmani, K. (2016). Consensus Among Political Elites and Political Development. *Quarterly Journal of Political and International Research*, 7(29), 76-84.
- Rezaei, S. (2013). *Examining the Capacities and Political-Cultural Barriers to Political Dialogue in Iran (1997-2011)* Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Faculty of Political Science and International Relations].
- Rezaian, A. (2007). *System analysis and design*. Samt, Tehran.
- Salimi, H. (2005). *Dissecting the Mindset of Reformists*. Gam-e No Publications.
- Sardar Abadi, K. (2004). *A Comparative Study of the Impact of Mass Media: A Case Study of Undergraduate Students at the University of Tehran* Bachelor's thesis, University of Tehran].
- Sarzaeem, A. (2017). *Iranian Populism: The Quality of Mahmoud Ahmadinejad's Governance from the Perspective of Communication and Political Economy*. Kargadan Publications, Tehran.
- Shafieifar, M. (2012). Stability and Balance in the Islamic Republic. *Scientific-Research Journal of Islamic Revolution Studies*, 1(2), 63-91.
- Shargh, N. (2004). Year 2(363).
- Soltani, A. A. (2004). Discourse Analysis as Theory and Method. *Political Science Quarterly*(Winter).
- Soltani, A. A. (2005). *Power, Discourse, and Language: Mechanisms of Power Flow in the Islamic Republic of Iran*. Nashr-e Ni, Tehran.
- Supreme Leader's Office. (1999). <https://doi.org/10.1002/tl.40619991305>
- Takeyh, R. (2006). *A profile in defiance (being Mahmoud Ahmadinejad)*.
- Wright, R. (2000). *The Last Great Revolution: Revolution and Transformation in Iran* (Translated by A. Tadin & Sh. Ahmadi ed.). Rasa Publications, Tehran.
- Yazdfarda. (2007). <https://www.yazdfarda.com/news/af/25041>
- Zibakalam, S. (2006). Ahmadinejad and the Sociology of Power in Iran. *Reflection of Thought*, 74, 303-307.
- Zolfaghari, V. (2018). Elections; Political Factions and Para-Political Peace in Iran: Representatives of Political Divides or Peace Brokers? *Quarterly Journal of Strategic Studies in Public Policy*, 10(XX).